

ZMIANA ROLI I CHARAKTERU GRANICY POLSKO-ROSYJSKIEJ A UWARUNKOWANIA ROZWOJU POLSKIEJ STREFY PRZYGRANICZNEJ

Niniejsza praca wpisuje się w nurt badań skoncentrowanych na codziennym doświadczaniu granic i wpływie lokalnych społeczności na konstruowanie granicy. Tym samym opracowanie nawiązuje do nowej koncepcji badań - graniczenia (*bordering*), która pozwala na interpretowanie granicy jako zjawiska wielowymiarowego. Podstawowymi celami pracy są:

- zidentyfikowanie i ocena czynników zmieniających rolę i stopień przenikalności granicy;
- ocena wpływu codziennej aktywności transgranicznej społeczności lokalnych pogranicza na granicę w jej wymiarze prawnym, ekonomicznym, społecznym i symbolicznym;
- identyfikacja uwarunkowań rozwoju lokalnego stref przygranicznych;
- ocena roli granicy w życiu codziennym mieszkańców pogranicza.

Zakres przestrzenny pracy obejmuje strefę małego ruchu granicznego wyznaczoną na podstawie umowy z dnia 14 grudnia 2011 roku. Włączono do niej Obwód Kaliningradzki oraz część województwa warmińsko-mazurskiego i pomorskiego. Zakres czasowy pracy dotyczy lat 1945-2016, ze szczególnym uwzględnieniem czteroletniego okresu funkcjonowania małego ruchu granicznego (2012-2016).

W pracy postawiono trzy tezy badawcze. Pierwsza teza zakłada, że granica jest instytucją, której funkcje i przenikalność podlegają nieustannej zmianie w wyniku oddziaływania różnorodnych czynników. Analiza historycznej zmienności granicy polsko-rosyjskiej wykonana na potrzeby niniejszej pracy niewątpliwie potwierdziła, że linia graniczna pomiędzy Polską a Obwodem Kaliningradzkim od momentu jej delimitacji jest jedną z najbardziej dynamicznie zmieniających swoją rolę i stopień przenikalności granic Polski. Jej niezwykłość wynika z arbitralnego wyznaczenia, które przyczyniło się do aktualnej sytuacji społeczno-gospodarczej przygranicznego regionu. W analizowanym okresie funkcja i przenikalność granicy polsko-rosyjskiej charakteryzowały się znaczącymi wahaniami. Wynikało to nie tylko z militarne go charakteru Obwodu Kaliningradzkiego, ale również z faktu, że od 2004 roku granica ta stała się zewnętrzną granicą Unii Europejskiej. Złożoność granicy polsko-rosyjskiej wynika z oddziaływania na nią szeregu czynników. Największy wpływ na rolę analizowanej granicy wywierają decyzje polityczne szczebla centralnego. Tym samym należy stwierdzić, że rola lokalnych aktorów w tworzeniu granicy polsko-kaliningradzkiej jest ograniczona i wtórna.

Kolejna teza zakłada, że najważniejszym czynnikiem wpływającym na rozwój obszarów przygranicznych jest stopień przenikalności granicy. Wraz ze wzrostem stopnia przepuszczalności granicy uruchamiane zostają inne bodźce rozwoju lokalnego. Z przeprowadzonych analiz wynika, że kluczową rolę w społeczno-gospodarczej peryferyzacji badanego regionu pełni zamknięta granica. Czteroletni eksperyment małego ruchu granicznego niewątpliwie potwierdził jak potrzebna polskiej strefie przygranicznej jest granica o znacznie większej przenikalności. Wprowadzenie małego ruchu granicznego okazało się ważnym czynnikiem zmieniającym charakter granicy, a tym samym aktywizującym gospodarkę peryferyjnego obszaru przygranicznego. Częstotliwość przyjazdów Rosjan do polskiej strefy przygranicznej wraz z regularnym przekraczaniem granicy przez Polaków w celu zakupu paliwa w Obwodzie Kaliningradzkim, złagodziły relatywnie wysoką stopę bezrobocia w regionie i dały mieszkańcom polskiej strefy przygranicznej możliwość zwiększenia dochodów. Analizowany obszar transgraniczny zaczął funkcjonować na zasadzie synergii, albowiem jego mieszkańcy wykorzystywali zasoby zlokalizowane po dwóch stronach granicy. Zróżnicowanie cenowe, brak dostępu do niektórych towarów na terenie Obwodu Kaliningradzkiego wraz z możliwością nabycia produktów lepszej jakości stanowiły podstawę rozwoju transgranicznych przestrzeni miękkich.

Wzrost przenikalności granicy w wyniku wprowadzenia małego ruchu granicznego nie zmienił sytuacji demograficznej w badanej strefie przygranicznej. Spowodowane to było zbyt krótkim okresem funkcjonowania ruchu bezwizowego. Warty podkreślenia jest fakt, że zmiany demograficzne charakteryzują się dużą inercją w związku z tym efekty zmian są czytelne ze znacznym przesunięciem w czasie. Poprawa sytuacji społeczno-demograficznej wymaga poczucia stabilizacji i możliwości uzyskiwania dochodów na zadowalającym poziomie.

Przykład pogranicza polsko-rosyjskiego ukazuje, że poza zapewnieniem mieszkańcom dostępu do przepuszczalnej granicy równie ważna jest gwarancja, iż charakter tej granicy będzie stały. Zaufanie do zachowania granicy o odpowiednim stopniu przepuszczalności stanowi bowiem szansę ożywienia gospodarczego, w którego następstwie dochodzi do poprawy sytuacji demograficznej, gwarantującej stabilizację gospodarczą regionu.

Trzecia teza odnosi się do instrumentu zarządzania rozwojem strefy przygranicznej jakim jest mały ruch graniczny (MRG). Zakładała ona, że mały ruch graniczny stanowi efektywne narzędzie integracji transgranicznej i rozwoju peryferyjnych obszarów przygranicznych o ile strefa nim objęta zostaje wyznaczona z uwzględnieniem specyfiki

zagospodarowania regionu. MRG jest niewykorzystywanym przez Unię Europejską narzędziem o dużym potencjale rozwojowym wykraczającym poza jego kompensacyjno-humanitarne znaczenie.

Przeprowadzone autorskie badania terenowe pozwalają stwierdzić, że instrument małego ruchu granicznego stanowi efektywne narzędzie tworzenia regionów funkcjonalnych i społecznych. Jednak aby taki mechanizm mógł zostać uruchomiony, konieczne jest odpowiednie wyznaczenie stref MRG. Muszą one swym zasięgiem obejmować potencjał społeczny i gospodarczy istniejący po obu stronach granicy. Trzymanie się arbitralnie wyznaczonych w unijnej regulacji zasięgów strefy względem granicy, definiowanych dystansem 30-50 km uniemożliwia rozwój obszarów funkcjonalnych.

Objęcie małym ruchem granicznym dużych ośrodków miejskich oraz regionów o wysokich walorach turystycznych może stanowić podstawę integracji transgranicznej regionów podzielonych zewnętrzną granicą Unii Europejskiej. Czteroletni okres funkcjonowania MRG na pograniczu polsko-rosyjskim potwierdził, że podejmowanie odpowiednich działań w stosunkach bilateralnych państw członkowskich UE oraz dostosowywanie unijnych regulacji do specyfiki poszczególnych regionów granicznych może mieć kluczowe znaczenie w budowaniu najpierw korzyści ekonomicznych mieszkańców, a następnie przyjaznych relacji sąsiedzkich na poziomie lokalnym i regionalnym. Te z kolei mogą oddziaływać na kontakty władz centralnych.

Nowe rozumienie funkcji stref MRG nie zostało poparte zmianami w przepisach unijnych dotyczących ich tworzenia. Eksperyment ruchu bezwizowego pomiędzy Polską a Obwodem Kaliningradzkim niewątpliwie pozwala twierdzić, że należałoby zmodyfikować regulacje dotyczące wprowadzania małego ruchu granicznego na zewnętrznych granicach Wspólnoty Europejskiej. Bez wątpienia zaowocowałyby to podobnymi korzyściami jak zaobserwowano na pograniczu polsko-rosyjskim w innych tego typu strefach.

